

STERRENKINDEREN

*Aan jou draag ik dit boek op,
kleine sterrenjongen,
die in de hel
op de mondharmonica speelde*

Clara Asscher-Pinkhof
Sterrenkinderen

Zestiende druk

Uitgeverij Mozaïek, Utrecht

Ontwerp omslag: Bij Barbara
Lay-out binnenwerk: Crius Group

Zestiende herziene druk, 2020
ISBN 9789023960140
ISBN 9789023960157 (ebook)
NUR 300
www.uitgeverijmozaiek.nl

1^e druk (1946) Uitgeverij Leopold – 's Gravenhage
© 1995 Uitgeverij Kok Voorhoeve – Kampen
2003 Uitgeverij Kok - Kampen
16^e druk © 2020 Uitgeverij Mozaïek, Utrecht

Alle rechten voorbehouden

Uitgeverij Mozaïek vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Woord vooraf

Een lieve dame die Nederlandse literatuur onderwees aan een middelbare school sprak ooit eens met mij over dit boek.

‘Sterrenkinderen,’ zei ze, ‘Sterren-kinderen. Schitterend. Wat een prachtige beeldspraak hè?’

En ik dacht: O mevrouw, weet u het niet meer? Clara Asscher heeft die ster niet uitgevonden, of zijn vorm, of zijn naam in het oorlogsjargon, of het lot van wie hem moesten dragen, op de jas, de trui, het schort.

Het was geen metafoor, het was een viesgeel stukje stof, af te knippen langs de gestippelde lijn, een halve centimeter naar binnen vouwen en dan netjes opnaaien, aan de linkerkant, waar het hart zit, wat een mooie symboliek toch hè.

De ster werd achteloos opgenomen in de normale kindertaal en het normale wereldbeeld van die tijd. Kinderen hebben het speciale talent om dingen die meerdere keren om hen heen gebeuren normaal te vinden. Als bizarre of verschrikkelijke situaties tot het dagelijkse leven gaan behoren, worden ze langzamerhand gewoon gevonden door kinderen.

De tijd van dit gewoon-vinden is voorbij. Voorbij is ook de verbijs-tering bij het ontdekken dat niets meer gewoon is, dat iets vreselijks staat te gebeuren, dat het gebeurt, het is waar, het gebeurt.

Er kan niet van de lezer van vandaag verwacht worden de voorbije speciale woorden en de situaties waarin ze werden gebruikt te begrijpen. Dit boek moet worden gelezen met het besef dat, bijna zonder uitzondering, voor deze kinderen en volwassenen geen toekomst is weggelegd. Er wordt soms over de toekomst gesproken, het verhaal

vertelt soms over uitstel (bijvoorbeeld in ‘Terugkeer’, ‘Madonna’, ‘Kraamvrouw’, ‘Operatie’) – maar aan het eind van de spoorlijn wacht Polen, en de fysieke vernietiging.

1. Sterrenstad – dat is Amsterdam, midden 1942. Joden wonen in Jodenbuurten. Borden, zwart op geel: JUDENVIERTTEL/JOODSCHE WIJK.

Het is hun verboden werk of hun adres te veranderen. Aparte scholen vanaf zomer 1941. Verboden te kopen in niet-Joodse winkels, en in Joodse winkels alleen tussen 15.00 uur en 17.00 uur. Geen toegang tot bioscoop, theater, sportterrein, zwembad. Het kleinste plantsoentje. Huisarrest tussen 20.00 uur en 07.00 uur. Verboden te reizen met openbare of private vervoermiddelen, inclusief fietsen. Geen telefoon of radio. Zwarte J in het persoonsbewijs, gele Jodenster op alle kleren, vanaf 6 jaar.

Zo kon de Duitse bezetter er zeker van zijn dat de Joden, zorgvuldig geregistreerd door ijverige ambtenaren, altijd vindbaar waren.

2. Sterrenhuis – dat is de ‘Hollandsche Schouwburg’ van vroeger, op de Plantage Middenlaan. Men had zich daar te melden, of men werd er met geweld heen gebracht. Vanuit de Schouwburg begon de deportatie via Westerbork.

3. Sterrenwoestijn – dat is het ‘Durchgangslager’ Westerbork, dat in feite een vernietigingskamp was. Het is namelijk niet de Duitse bedoeling geweest dat de inwoners in leven bleven. Vanaf juli 1942 reden vanuit Westerbork meer dan 100.000 Joden naar ‘Het Oosten’, naar ‘Polen’, week na week. Ongeveer 90.000 van hen gingen regelrecht naar Auschwitz en Sobibor.

4. Sterrenhel – dat is het concentratiekamp Bergen-Belsen in Duitsland, niet ver van Celle, in gebruik genomen in april 1943 als een ‘uitwisselingskamp’. Vanuit Bergen-Belsen hoopten de Duitsers gevangenen die Britse papieren bezaten uit te kunnen wisselen tegen

Duitse staatsburgers die geïnterneerd waren in een van de geallieerde interneringskampen.

In werkelijkheid heeft een dergelijke uitwisseling slechts tweemaal plaatsgevonden, en op zeer bescheiden schaal. Vanaf de nazomer van 1944, toen de uitwisseling niet meer ter sprake kwam, werden duizenden Joodse gevangenen vanuit andere kampen naar het enorme complex Bergen-Belsen gestuurd. De omstandigheden in het kamp, die daarvoor al moeilijk voorstelbaar waren, werden letterlijk ondraagbaar. Zo hebben de Britse soldaten het kamp aangetroffen, met zijn duizenden lijken, in het voorjaar van 1945.

5. Uitverkoren sterren – dat zijn de hier beschreven 222 gevangenen uit het (uitsluitend Joodse) ‘Sternlager’, een van de componenten van het Bergen-Belsencomplex. Deze 222 hadden immigratiecertificaten voor het Britse mandaat Palestina, en werden in juli 1944 uitgewisseld tegen in Palestina geïnterneerde Tempeliers van Duitse nationaliteit. Hun onvergetelijke reis midden in de Tweede Wereldoorlog voerde van Bergen-Belsen via Wenen, de Bosporus, Turkije, Syrië en Libanon naar Palestina. Clara Asscher-Pinkhof was één van hen.

Fieke Langer-Asscher

1

STERRENSTAD

Sterrendans

Er is razzia geweest vandaag.

Vroeg in de morgen al waaide het doffe gerucht over naar deze Jodenstraat: ze zijn bezig in andere buurten, en straks komen ze ook hier. Ze stonden in groepjes op straat, de mannen en vrouwen. Hun ogen waren vol verbijstering en hun stemmen schel van spanning. Ze wisten niet waar het beter was: in huis, waar ze de deur in konden trappen en je de trap af konden slepen, of op straat, waar ze je in 't voorbijgaan mee konden nemen en in de overvalwagen duwen. Och, op straat had je elkaar, met al je radeloosheid, maar ook met al je gemeenschappelijkheid, en naar binnen gaan kon je altijd nog zodra je de wagen en de uniformen de straat in zag komen.

De dreiging was het ergste. Die hing zwaar over de straat in de warme zomerlucht, verlamdend, verstikkend. Een oud mens met een boodschappentas aan de arm, omdat ze de deur uit was gegaan toen ze het nog niet wist, kon de weg naar huis niet terugvinden, omdat die opeens van een halve straat tot een angstweg zonder einde gegroeid was. Ze pakte een grote vrouw die ze niet kende bij de arm en huilde: 'Ik kan niet alleen! Ik kan niet alleen!' De vrouw steunde haar, suste zoals je een kind sust. Het mens jammerde zacht voor zich uit: 'Ik heb toch niets gedaan! Ik heb toch niets gedaan!'

Ze hadden allemaal niets gedaan, de mannen en vrouwen die in groepjes stonden en de sterrenkinderen, die door krijsende moederstemmen naar binnen werden gejaagd. O lieve help, de kinderen moesten binnen zijn! Wat moesten die op straat, als het geweld dichter en dichter bij kwam?

En toen was het er, plotseling en verschrikkelijk. De straten waren opeens leeg, maar de groenen drongen de huizen in en haalden ze

weg, de zwijgend-verslagenen, opstandigen, beklagenswaardigen. Ze haalden weg, tot de Jodenhonger gestild was en de mensenbuit was weggevoerd.

Langzaam, langzaam kwamen de mensen weer tevoorschijn om elkaar te zien, elkaar te zoeken. Om te tellen, om te weten, wat over was.

De moeders hielden de kinderen niet meer binnen, als ze er ten minste nog waren. Ze dachten aan heel andere dingen dan aan de kinderen: aan de vader, die meegenomen was, aan de andere straat, waar familieleden woonden, aan de verschrikking, waarvan de kleine, dompige kamer nog vervuld leek. Och nee, de kinderen hadden vrij spel.

Er is razzia geweest vandaag.

De vrouwen hangen over de raamkozijnen en ze roepen hun belevenissen van vandaag de zomeravond in. Op de stoepen beneden staan de mannen en vrouwen; ze mogen dat nog, want het is nog geen acht uur. De lucht is vol stemmen, van boven naar beneden, van beneden naar boven, opsommingen van wie zijn weggehaald. Een trieste volkstelling, een donkere wapenschouw.

Maar midden in de straat hebben de sterrenkinderen een kring gevormd. Ernstig en vol overgave zingen ze hun dansliedje. Die van de kleine binnenste kring zijn de machthebbers; ze hebben te kiezen, beurten te vergeven. Die van de buitenste kring willen gekozen worden, ze steken hun buik vooruit of hun besterde borst. Er is niets meer belangrijk op de wereld, alleen of je gekozen wordt en in die kleine kring mag meedansen.

Kies er nu maar eentje uit, Kies er nu maar eentje uit, Die je wel het beste lijkt, En ga er dan mee dansen!
Tralalalalalala, Tralalalalalala,
Ziezo, nu is het alweer uit,
En komen er weer anderen!

De mannen en vrouwen uit de ramen van twee, drie hoog en op de stoepen beneden praten, roepen, klagen, vragen. Ze horen en zien

de kring niet, daar midden in de straat.

De sterrenkinderen zingen, dansen, kiezen, werven. Ze horen en zien niet het leed, dat geëkaatst wordt van boven naar beneden, van beneden naar boven.

*Tralalalalalala, Tralalalalalala,
Ziezo, nu is het alweer uit...*

Maar er komen geen anderen weer. Want de vaders en moeders, de grote broers en zussen zijn weggehaald, en daarvoor komen geen anderen weer.

De ogen van die gekozen willen worden stralen de kiezers tege-
moet, en de zomeravondlucht in de smalle straat is vol van kinderzang.

Feestkind

Het leven is een feest en iedere dag brengt nieuwe, opwindende avonturen. Zo heeft haar zesjarige ervaring het haar geleerd. Geen zorgelijke grotemensengezichten, geen gedempte, vroeg-volwassen kinderpraat kunnen haar dat afnemen. Wie haar aankijkt, kijkt vriendelijk, dus is iedereen erop uit haar feest te vergroten. De dingen die gebeuren zijn vrolijke afwisselingen op het gewone programma, dus de dingen gebeuren om haar feest te vergroten. Het klopt toch allemaal?

En nu is er zo iets geweldigs en nieuws bij gekomen: een ster op haar jas, een ster op haar vestje, een ster op haar zomerjurk, zelfs een ster op haar schoolschort! Nooit eerder heeft ze zoiets gehad en haar kleine zusje heeft het zelfs nu nog niet, omdat ze nog geen zes jaar is. Maar zij, zoals vader het op zijn jas heeft en moeder op haar jurk en haar jas, zo heeft zij het ook: een gele ster met 'Jood' erop. Daar mag ze morgen mee over straat en naar school. Iedereen zal naar haar kijken en weten, dat ze zes jaar is en Jood. Iedereen zal tegen haar knikken en knipogen, nog meer dan anders, en ze zal een geheimpje hebben met iedereen: dat ze zes jaar is en Jood.

Jammer dat alle andere kinderen op de grote school al zes jaar zijn. Nu is het lang zo bijzonder niet om met een ster op school te komen. Maar omdat het nieuw is, zullen ze allemaal naar elkaars jurk of jas kijken als ze bij school komen, en misschien hebben sommige andere moeders of alle andere moeders vergeten om een ster op het schoolschort te naaien, en dan is zij de enige in de klas, die recht op en netjes in de bank zit met een ster op haar schort.

En Jukie? Zal Jukies moeder aan de ster gedacht hebben? Ze zal morgen Jukie nog vroeger afhalen dan anders, en als ze zonder ster uit haar huis komt zal ze Jukie geschrokken aankijken, met haar hand voor haar mond, en zeggen: ‘Oei, je hebt geeneens een ster op! Dat mag niet eens!’ En dan zal Jukie gauw naar binnen gaan om een ster aan haar moeder te vragen, en misschien komen ze dan wel te laat op school, maar dan krijgen ze geen straf, want die ster, die moest, hè?

Ze is stralend en hoopvol de deur uitgegaan. Ze heeft haar moeder bijna in de overtuiging achtergelaten dat het echt een feest is. Moeder heeft haar nagekeken, hoe ze over de weg danste. Toen haar moeder naar binnen ging, had ze een klein en heel nederig gebed in haar hart: of het alsjeblieft een feest mocht blijven, of ze zo mocht blijven dansen met de ster op haar jas.

En nu komt ze thuis uit school: haar voeten dansend, haar ogen blij, maar haar mond in een verplicht-serieuze plooi.

‘Is ‘t leuk geweest?’ vraagt haar moeder. Dagelijkse vraag.

‘O, reuze leuk!’ Dagelijks antwoord.

En dan, snel achter elkaar, de serieuze blik per ongeluk verliezend in haar haast om alles te vertellen:

‘t Was zo heerlijk met de ster. En alle mensen zeiden me goeie-
endag. En Jukie haar moeder had er ook aan gedacht, en bijna alle
moeders, maar een paar die hadden het vergeten, en dat mag niet
eens! Hè moeder, mag dat nou wel, zonder ster?’

Ze wacht niet eens het antwoord af, maar herinnert zich plotseling de serieuze plooi. Haar mond trekt klein samen en zelfs haar ogen worden met een droevige waas overtrokken.

‘Maar ‘t is niet helemaal leuk, dat van die ster. Het is ook heel erg. Hè moeder?’

‘Waarom?’ vraagt haar moeder geïnteresseerd. Ze zucht.

‘Jukie zegt het.’

‘O,’ zegt moeder. ‘En waarom?’ Ze zucht weer.

‘Dat heeft Jukie er niet bij gezegd,’ bekent ze beschaamd.

Panne

In alle buurten van de stad schijnt de zon even gloeiend, dus ook in alle Jodenbuurten van de stad. Het is wel een beetje jammer dat die Jodenbuurten zo ver van elkaar liggen en dat de straten daartussen geen schaduw hebben.

Tot ver in hun keuken en hun achterkamer komen de zonnestralen. Ze wonen ook nogal dicht bij de zon, heel wat dichtter dan de mensen van één en van twee hoog. Van de winter woonden ze dicht bij de kou en de wind en vooral dicht bij de regen, want die kwam zomaar bij ze binnen, als een goeie bekende. Toen zouden ze het wel leuk hebben gevonden als de zon eens een keertje bij ze binnen was gekomen, maar nu de zon hele lange dagen bij ze binnenkomt, vinden ze het al lang niet leuk meer.

Moeder moet in de rij staan vanmorgen. Ze weten niet precies waarvoor: of het is om iets over vader te weten te komen, of om groente te krijgen, of allebei, moeder heeft het ze niet gezegd. En in de andere Jodenbuurt, die zo ver weg ligt, moet ook een boodschap gedaan worden. Daar moeten zij dan maar heen: het broertje van acht en het zusje van zes jaar kunnen best het kleine zusje van twee jaar meenemen.

Ze hebben eerst een beetje gehuild, want ze wilden niet. Het kleine zusje is zwaar; ze kunnen haar niet dragen. En zo ver lopen? Ze kan nog niet eens tot het eind van de straat komen.

Moeder ging tekeer, zoals ze vroeger nooit deed, toen vader nog niet weg was, en zoals ze tegenwoordig zo vaak doet. Ze kan het kind toch niet alleen in huis laten zeker? En ze kan het toch niet in

de rij laten staan? Of soms al die uren dragen?

De oudste heeft geschreeuwd, dat hij d'r ook niet kon dragen, en hij moest nog heel wat verder dan moeder. En toen is moeder opeens weer aardig geworden en heeft hem een wagentje beloofd om hun kleine zusje in te trekken. De buren van beneden hebben wel een wagentje, dat ze zelf hebben gemaakt: een margarinekist op twee stel wielen. Dat lenen ze hun met plezier.

En nu trekken ze samen het wagentje van de benedenburen door de gloeiende straten. Op een dun kussen zit hun kleine zusje. Ze zeurt een beetje, omdat ze zo warm is en omdat ze zo door elkaar geschud wordt. De beide groten letten er niet op; ze vinden het moeilijk genoeg om het wagentje de stoep op en af te hijsen. Als ze wat tegen haar zouden zeggen, zou ze nog maar erger beginnen te huilen.

Hun handen om het pluizerige touw, waar ze het mee voorttrekken, zijn nat van het zweet. Hun hals, hun haar, hun hele gezicht en hun hele lijf is nat. O, en hun voeten doen pijn in de dunne, kapotte schoenen, die al lang niet meer gemaakt kunnen worden.

Een paar keer is het wagentje scheef gezakt op de wielen. Ze hebben het zusje even eruit laten stappen, zodat ze er stil van werd en vergat te zeuren, en het wagentje weer naar het midden van de wielstellen geschoven. Maar het broertje, omdat hij de oudste is, heeft wel gezien dat het over een poosje helemaal van de wielen af zal gaan en ook dat de bodem door zal breken. Zijn keel knijpt dicht van angst, want ze zijn pas aan het begin van de andere Jodenbuurt; ze moeten de boodschap nog doen midden in die buurt en dan helemaal terug. Hoe moet het toch?

Als ze de boodschap gedaan hebben en juist zullen beginnen aan de terugweg, gebeurt het: de bodem kraakt, het zusje gilt en het éne wiel gaat van de as af. Het zusje heeft zich geen pijn gedaan, want de margarinekist was toch al heel dicht bij de grond. Maar ze zijn alle drie zo geschrokken en ze zijn zo ver van huis!

Het broertje loopt naar een meneer toe, die voorbij komt. Hij heeft geen ster op. Misschien kan die hen helpen.

‘Het wagentje van m'n kleine zusje is stuk en we moeten zo ver.’

De meneer kijkt naar het hopeloze wagentje en zegt:

‘Ga maar liever met de tram terug. Hebben jullie geld bij je voor de tram?’

‘We mogen niet in de tram,’ zegt de jongen gelaten, ‘omdat we Joden zijn.’

‘O, ja,’ zegt de meneer. ‘Dan weet ik het niet.’

Het broertje gaat naar de twee zusjes en het kapotte wagentje terug. Hij zal het nu maar aan iemand met een ster vragen, omdat die er meer verstand van heeft dat je niet met de tram mag gaan.

Hij trekt een juffrouw aan haar mouw.

‘Het wagentje van m’n kleine zusje is stuk en we moeten zo ver.’

Als ze het zusje ziet en het wagentje, zegt ze gelukkig niets van een tram. Ze kijkt alleen maar rond, of ze misschien ergens hulp vandaan kan halen. Opeens loopt ze weg, want er fietst een man met een bakfiets voorbij. Een man zonder ster. Ze praat met hem: ze wijst op hun drieën en het wagentje. De man schudt eerst zijn hoofd, en in de verte moet de oudste bijna huilen van angst. Maar dan knikt de man en ze komen samen naar hen toe.

‘Stap maar in,’ zegt de man tegen de twee groten. Hij pakt de wielen, de margarinekist en het zusje tegelijk op en laadt die op zijn bakfiets. Over het spatbord klimmen de grotere kinderen erbij in.

‘Waar woon je?’ vraagt de man. Het broertje zegt het.

‘Nou, vooruit.’

Met z’n drieën en de resten van het wagentje zitten ze ruim in de lege bakfiets.

De Jodenbuurt is heet, de straten naar de andere Jodenbuurt hebben geen schaduw, maar het zusje zeurt niet meer en hun handen zweten niet meer. Ze *worden* zo maar gereden, het is nog vlugger en nog makkelijker dan met de tram.

Jammer, jammer eigenlijk dat hun Jodenbuurt niet nog een eind verder ligt, want het is heerlijk om gereden te worden.